

4. Нестеренко О. М. Шляхи вдосконалення професійного розвитку персоналу на підприємстві / О. М. Нестеренко // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 87-88.

5. Овчинников Д. Л. О системе управления персоналом в современной Японии / Д. Л. Овчинников // Актуальные проблемы соврем. науки. – 2007. – №4. – С. 33-34.

УДК 330.5

Ярослав Штокало

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА РИНКУ ПРАЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто концептуальні засади поширення ринкової економіки як сучасного середовища трансформації ринку праці та її впливу на рівень життя населення.

Ключові слова: трансформація ринку праці, рівень життя населення, проблеми зайнятості, приховане безробіття, центри зайнятості.

In the article conceptual principles of distribution of market economy are considered as a modern environment of transformation of labour-market and his influence on the standard of living of population.

Keywords: transformation of labour-market, standard of living of population, problem of employment, hidden unemployment, centers of employment.

Окреслення проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Умови в яких відбуваються трансформація національного ринку праці далеко не однозначні. Тому актуальним є їх виділення, класифікація та обґрунтування, особливо в контексті впливу на рівень життя населення. Система життєдіяльності суспільства є настільки складною, що вичленити лише один напрямок розвитку якісних змін, при розгляді питання покращення рівня життя населення, реально неможливо. Тому розгляд умов трансформації ми пов'язуємо із загальними тенденціями та проблемами трансформації суспільства в цілому і окремих сфер суспільного життя зокрема. Перш, ніж розглянути взаємодію та взаємозалежність ринку праці і рівня життя населення з умовами, що їх трансформують, слід керуватися насамперед тим, що саме поняття “умови” – це середовище, в якому існують, розвиваються певні процеси та явища. Таке тлумачення умов свідчить про їх широке розуміння. Вони проектується на трансформаційні процеси, які відбуваються в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальними питаннями трансформаційних процесів займаються такі вчені, як О. Алимов, Д. Богиня, В. Геєць, В. Горбатенко, М. Долішній, В. Куценко, І. Лукінов, В. Мандибура та ін. Проблеми трансформації ринку праці піднімалися рядом вчених, зокрема, С. Бандуром, В. Герасимчуком, Т. Заяць, Г. Купаловою, В.Онікієнком, Проте вимагає дослідження природа виникнення самих трансформаційних процесів, виділення умов (соціально-економічних, соціально-психологічних, політичних, організаційно-правових), в яких ці процеси відбуваються. Основні трансформаційні процеси відбуваються в умовах зміни відносин власності, тому на особливу увагу заслуговує питання виникнення деформацій відносин власності.

Умови закладають основу для трансформації ринку праці і рівня життя населення, окреслюють шляхи і форми регулювання ринку праці та підвищення рівня життя населення.

Метою статті є виявлення та обґрунтування концептуальних засад трансформації ринку праці в ринковій економіці і його вплив на рівень життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність головних причин низької ефективності трансформаційних процесів на ринку праці окреслила суперечливий процес ринкових перетворень в Україні. Повною мірою це стосується сфери трудової діяльності, проблеми зайнятості населення. Формування ринку праці виявилось в центрі не тільки економічних, а й соціально-політичних процесів.

У сучасних умовах доволі відчутний зв'язок між бідністю і відсутністю роботи. Адже, коли людина не має джерела отримання прибутку, то вона позбавлена можливості задовольнити свої потреби. Тому опиняється перед необхідністю звертатися до держави за соціальною підтримкою. Шлях же до подолання бідності пролягає через зайнятість населення. Попит і пропозицію на робочу силу завжди диктує ринок праці. Впливати на ситуацію, яка тут складається, покликана державна соціально-економічна політика. Вона задає тон у визначенні загальнонаціональних пріоритетів і визначає загальні орієнтири для розв'язання загальнонаціональних проблем ринку праці.

Процеси в сфері зайнятості впливають на стабільність у країні та життєвий рівень. Соціальна напруженість у суспільстві і загроза виникнення конфліктів різного рівня значною мірою визначаються саме станом різних груп населення на ринку праці. Причини виникнення трансформацій на ринку праці мають загальноекономічний характер. Головними з них є:

- нераціональна структура економіки;
- зовнішньоекономічні чинники;
- фінансова та цінова нестабільність;
- не конкурентоспроможність продукції;
- низька інвестиційна активність;
- низький рівень заробітної плати і соціальних трансфертів.

Це – причини загального порядку, внаслідок яких конкретні негативні явища в сфері зайнятості набувають конфліктного характеру. Важко визначити всі ці явища й оцінити всебічно негативні наслідки їх загострення на ринку праці. До найбільш негативних можуть бути віднесені такі:

- значний приплив робочої сили на фіксований ринок праці;
- збільшення масштабів прихованого безробіття і неконтрольований перехід його у відкриту форму;
- збільшення часткового безробіття при відсутності механізму соціальних компенсацій;
- збільшення тривалості періоду безробіття, перехід його в хронічну форму;
- дефіцит коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття для проведення збалансованої політики на ринку праці;
- загострення проблеми зайнятості для груп ризику, перш за все жінок з дітьми і молоді;
- зубожіння населення внаслідок тривалого безробіття, сімейного безробіття, тривалого часткового безробіття.

Усі ці проблеми мають комплексний характер. Деформації ринку праці в одній з ланок викликають інші суміжні негативні процеси. Наприклад, надмірне навантаження на службу зайнятості веде до збільшення часу пошуку роботи і тривалості перебування в стані безробіття, підриває сімейний бюджет, ще більше загострює проблему зайнятості для найбільш вразливих верств населення.

Трансформаційні процеси на сучасному ринку праці характеризують певні особливості. Слід виокремити структурні зміни в економіці, які призвели до безробіття структурного характеру. Через що виникають складні проблеми трудоресурсного маневру, налагодження паралельно з масштабною санацією підприємств компенсаційних процесів у сфері зайнятості. На це є ряд причин:

- недостатній розвиток приватного сектора економіки, котрий за своєю природою зацікавлений у вивільненні непотрібної робочої сили та ефективному використанні тієї, що залишилася;
- зростання безробіття стримує глибока криза в інвестиційному комплексі;
- не можна не рахуватися з помітним скороченням інтенсивності використання праці і засобів виробництва.

З іншого боку, масштабні структурні зміни супроводжуються погіршенням матеріального становища населення. Питання в тому: скільки часу і які запобіжні заходи можна вжити? Загальновідомо, що науково-технічне переоснащення виробничих потужностей приводить до оптимізації чисельності персоналу, змін у характері праці. В Україні ці процеси супроводжуються тим, що нагромадився певний потенціал робочих місць, які не функціонують

через не завантаженість промислових потужностей, зменшення попиту на продукцію. З певним періодом слід очікувати різкого вивільнення зайнятих у традиційних вітчизняних галузях – вугільній, чорній металургії, деревообробці. Разом з тим, вже зростає попит на робочі руки у сфері послуг, переробній промисловості. У майбутньому необхідно сподіватися прискореного розвитку саме цих галузей і збільшення кількості зайнятих у них.

Особливість розвитку ринку праці на сучасному етапі полягає в колосальному відриві реальної ціни робочої сили від її природного рівня. Це явище є найпотужнішим гальмом розвитку національного ринку праці та економіки загалом. Професійність як сукупність певних якісних характеристик робочої сили є середньоєвропейською, тобто доволі високою, тоді, як її ціна є настільки низькою, що змушує висококваліфіковану робочу силу до пошуків робочого місця за кордоном, де вона рідко функціонує згідно зі своїм фаховим рівнем. Отже, відбувається втрата колосальних коштів на підготовку робочої сили. Мала потужність національного роботодавця, а звідси – низька ємність попиту на робочу силу. Звичайно, якщо вести мову про офіційний рівень безробіття, що майже в 10 разів більший від попиту на робочу силу, то відчутним стає низька активність вітчизняних товаровиробників.

Неймовірно мала гнучкість попиту і пропозиції робочої сили. Ця особливість пояснюється вкрай малою часткою заробітної плати в обсягах доходу домашніх господарств. При незначній величині цієї частки ринок дуже слабо реагує на її динаміку.

Розвиток трансформаційного безробіття пов'язаний з кризовими процесами в економіці – природними супутниками переходу від однієї економічної системи до іншої і розраховують як суму прихованого, циклічного, структурного безробіття та вимушених трудових мігрантів. Специфіка його полягає в тому, що воно об'єднує в певний історичний проміжок часу кілька видів безробіття, здавалося б різних за суттю, проте однакових за характером виникнення: внаслідок трансформацій економічних систем. Характерним є його зародження ще в інерційному ринку праці, коли починає проявлятися безробіття у зв'язку із запровадженням структурних реформ і виникає трудова міграція.

Багаторічна хронічна хвороба – приховане безробіття, чому сприяє доволі часто ним же обумовлений дефіцит робочої сили, – триває. Приховане безробіття має дві форми: офіційну, котра відображена в офіційній статистиці через реєстрацію осіб, які знаходились в адміністративних відпустках і працювали в режимі неповного робочого дня, та неофіційну, котра включає працівників, які шукають роботу самостійно, не реєструючись у центрах зайнятості, та надлишкову внутрівиробничу кількість працівників. Все ж основним чинником тут є низька ефективність організації виробництва і праці. Аналогічно діє також подальше послаблення стимулюючої ролі заробітної плати, незнання реальних потреб у робочій силі при можливих змінах у техніці, технології, організації та стимулюванні виробництва на підприємствах, у галузях і регіонах.

Методи протидії трансформаційному безробіттю передбачають такі заходи:

- послідовне, виважене, зрозуміле для всього загалу проведення структурних перетворень;
- приведення ціни робочої сили до середньоєвропейських стандартів;
- оптимізація галузевої і територіальної структури зайнятості населення;
- ефективне завершення приватизаційних процесів, з огляду на їх економічну доцільність і суспільну значимість;
- збільшення місткості ринку праці через створення робочих місць у сфері інформаційних, наукомістких, ресурсозберігаючих технологій;
- проведення попередньої професійної перепідготовки працівників, які підлягають звільненню з певних економічних причин.

Особливою характеристикою національного ринку праці є експорт робочої сили. Більше 7 млн. наших громадян емігрували в пошуках роботи за кордон. Хтось легально, а більшість – нелегально. Експорт робочої сили – ознака сучасних реалій, характерних для слабо розвинених країн.

По-перше, маятникові мігранти за кордон податків за місцем проживання не платять, тоді як члени їх сімей користуються інфраструктурою, що утримується власне за рахунок податків.

По-друге, закордонна трудова міграція поглинає найбільш дієздатну частину трудових ресурсів, передусім молодь.

По-третє, відсутність міждержавних угод, що захищали б інтереси мігрантів, веде до надмірного здешевлення робочої сили.

По-четверте, тривалий час сім'ї залишаються неповними, що позначається як на вихованні дітей, так і на міцності шлюбів.

По-п'яте, відбувається руйнація якісної сторони трудового потенціалу, передусім у частині його кваліфікаційно-професійних характеристик, адже попит на робочу силу за кордоном обмежується роботами вкрай низької кваліфікації, котрі місцеві жителі виконувати не бажають.

В умовах ринкових трансформаційних перетворень на плечі науки лягає важливе завдання – визначення принципів і методів регуляторного впливу на ринок праці через комплексне напрацювання найдоцільніших методологічних підходів.

Таким чином, будь-який дисбаланс, що виникає на ринку праці, якщо його своєчасно не локалізувати, набуває тенденції до збільшення, охоплюючи всю систему зайнятості населення і зумовлює посилення соціальної напруженості. Для нашої держави вкрай необхідним стало вирішення завдань, пов'язаних зі створенням якісно нової ситуації на ринку праці, характерної високим рівнем соціальної захищеності працівників, підвищенням зарплати до рівня, достатнього для відтворення робочої сили.

Для територій, що характеризуються економічною депресією, демографічною кризою, регіональні програми зайнятості мають містити, насамперед, активні антикризові заходи, важелі впливу на кон'юнктуру місцевого ринку праці, осередки локалізації структурних диспропорцій в економіці та прихованого безробіття і тіньової зайнятості.

Індустріально розвинені області здатні виживати самостійно, можуть самі створювати умови для коригування потоків робочої сили через гнучку та мобільну систему професійної профпідготовки та перепідготовки кадрів на замовлення перспективних виробництв. Сфера ж малого бізнесу потребує комплексу заходів стимулювання попиту на робочу силу завдяки інвестиціям, залученню всіх можливостей для додаткового стимулювання розвитку підприємства.

Вихід на якісно вищий рівень регулювання процесами на ринку праці мусить враховувати суттєві економічні реалії сучасності: кризу платежів, низьку купівельну спроможність широких верств населення, слабку фінансову дисципліну. Без такого врахування немислиме забезпечення співзвучних ситуації регулятивних кроків і неможливо добитися суттєвих змін у сфері зайнятості, у забезпеченні повнокровного функціонування ринку праці.

Отже, у контексті сказаного можна виділити такі основні положення ефективності трансформаційного ринку праці:

- політика трансформаційного ринку праці повинна будуватись на принципах системності, цілеспрямованості, пріоритетності, прозорості;

- завдання, методи, напрямки, форми реалізації державної політики зайнятості мають враховувати нераціональну структуру економіки, слабкий зв'язок економічної політики з реальним станом і тенденціями розвитку ринку праці;

- всі заходи політики трансформаційного ринку праці повинні мати чітко виражений антикризовий характер;

- кроки органів державної влади й управління спрямовуються на те, щоб економічно активне населення задовольняло свої життєві потреби за рахунок ефективної та високопродуктивної трудової діяльності. Тому рішення владних структур мають бути прозорими, послідовними, зрозумілими для людей, спрямованими на розв'язання соціальних проблем територій, зростання рівня доходів населення, забезпечення його продуктивними робочими місцями;

- напрацювання нормативно-правового механізму проводити з наданням усім суб'єктам господарювання всіх форм власності однакових прав і можливостей для проведення заходів з оптимізації процесів використання робочої сили та створення робочих місць.

Висновки. Використання вище перерахованих положень здатне не тільки сприяти виробленню справді ефективної політики трансформаційного ринку праці, досягти взаємозв'язку та узгодження між окремими її напрямками, пов'язавши систему заходів у спіль-

ний, цілісний і комплексний механізм, а й сприятиме забезпеченню соціальної пріоритетності змін, що відбуваються в реальному секторі економіки.

Література

1. Системні вади ринку праці та пріоритети його реформування : Аналіт. доп. / О. М. Пищуліна, О. П. Коваль, О. О. Кочемировська; за ред. Я. А. Жаліла. - К. : НІСД, 2010. – 72 с.
2. Соціальні індикатори рівня життя населення. Стат. збірник / Головне управління статистики у Тернопільській області. – Тернопіль, 2013. – 205 с.
3. Соціальні пріоритети ринку праці: методологія, практика, шляхи забезпечення / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. В. Онікієнко та ін. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 261 с.

УДК 331.102.344 (477)

Петро Бабій

СОЦІАЛЬНА НЕОБХІДНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ РОБОЧИХ МІСЦЬ У ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

Розглянуто процес інтелектуалізації робочих місць на підприємствах. Визначено основні проблеми пов'язані з якістю підготовки кадрів. Взято до уваги досвід зарубіжних країн, що полягає у збільшенні місткості інтелектуальної складової у трудовій діяльності. З'ясовано, що для розвитку вітчизняних компаній основним критерієм є не власність, а знання та освіта.

The process of intellectualization of jobs in manufacturing. The main problems related to the quality of training. In foreign countries, the intellectual component plays an important role in the labor force. In the development of domestic companies is not the main criterion of ownership, and knowledge and education.

Ключові слова: соціальний ефект, інтелектуалізація праці, інтенсифікатор, зайнятість

Keywords: social effect, intellectualization of labor, intensifiers, employment

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. На етапі формування нового суспільства, що ґрунтується на знаннях, в якому добробут визначається сучасними технологіями та інноваційним потенціалом виникає необхідність інтелектуалізації праці на робочому місці. Новаторська діяльність вітчизняних компаній зумовлює трансформації у якісному змісті праці, спонукає до нових функцій у трудовій діяльності, прогресивного розвитку творчих здібностей персоналу. Окрім економічного ефекту нині керівники мають свідомо дбати про соціальний ефект, що дасть змогу частково запобігти шкідливим умовам праці та вирішення абсолютно нецікавих завдань. Це змінить складову та якість праці, де виробничий персонал виконуватиме більшою мірою контролюючі функції інтелектуального характеру, а меншою – займатиметься фізичною діяльністю.

Метою статті є обґрунтування необхідності інтелектуалізації робочих місць з ціллю використання у виробничій діяльності вітчизняних компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В економічній літературі [1] інтелектуалізацію праці трактують як збільшення питомої ваги розумових функцій (управління, контроль, налагодження) в структурі трудових зусиль працівника на основі науково-технічного прогресу, підвищення кваліфікаційного та культурно-освітнього рівня трудящих. В. Прошак та С. Калинюк у своїх працях [2; 3] відзначають постійне зростання ролі знань та інформації в розвитку господарської діяльності і необхідність створення в процесі праці елементу креативності, винахідливості, освіченості та таланту, тобто інтелектуальної складової. Вчені В. Іноземцев [4] та Й. Шумпетер [5] важливу